

Z HYDRONYMIE Z ÁPADNÉHO SLOVENSKA

ZBORNÍK VEDECKÝCH ŠTÚDIÍ

PEDAGOGICKÁ FAKULTA
TRNAVSKEJ UNIVERZITY V TRNAVE

TRNAVA 2010

© Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2010

Recenzentky:
doc. PhDr. Ľuba Sičáková, CSc.
Mgr. Iveta Valentová, PhD.

Zborník je jedným z výstupov vedeckého projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied (VEGA) č. 1/0884/08 *Hydronymia západného Slovenska a súvisiaceho projektu VEGA č. 1/0447/09 Analýza synchrónnej a diachrónnej hydronymie povodia Váhu.*

ISBN 978-80-8082-392-4

DIACHRÓNNY POHLAD NA HYDRONYMIU POVODIA RAJČANKY

Jaromír Krško

Diachrónny pohľad na hydronymiu (vo všeobecnosti) umožňuje sledovať zmenu onymických modelov hydroným, resp. ich neoddeliteľných súčasťí – toponymického i slovotvorného modelu. Kumuláciou viacerých historických zdrojov získame polyonymický rad jednotlivých vodných tokov. Na základe analýzy môžeme v oblasti toponymického modelu porovnať zmenu motivačných a obsahovo-sémantických príznakov, ktoré (najmä pri najstarších dokladoch odlišných od súčasných podôb hydroným) explicitne poukazujú na motivačné faktory dnes už necexistujúce v miestnej toponomickej sústave. V príspevku chceme preto sledovať motivačné zmeny hydroným povodia Rajčanky od najstarších dokladov až po súčasnosť.

Riečnu sieť povodia Rajčanky tvorí okolo 150 až 200 vodných objektov, z ktorých 108 pomenovaných objektov spracovala v rámci diplomovej práce V. Hikaníková v roku 2005 a ďalších 7 hydroným sme zaznamenali analýzou historických máp uložených v archíve Geodetického a kartografického ústavu v Bratislave. Tu sme získali tzv. konkretuálne mapy, ktoré boli vyhotovené „v mierkach od 1 : 3 600 do 1 : 14 400 v rokoch 1851 až 1858 na daňové ciele“ (Pravda, 2003, s. 84). Tieto mapy pôvodne slúžili na daňové účely. Na mapách boli zobrazené len kontúry honov bez parcellných čísel a bez intravilánov obcí. Niektoré mapy (napr. konkretuálna mapa obce Stránske) pochádzajúce z rokov 1855 však obsahovali ručne kreslené mapové náčrtky staršieho dátia – získali sme tak napr. aj doklady z roku 1799. Pri analýze dokladov historických máp (najmä ich starších mapových náčrtov) a ich presnom stotožnení so súčasnými hydronymami zapísanými vo vodohospodárskych mapách nám výrazne pomohlo používanie obrysovej podkladovej mapy (Krško, 2005, s. 15), ktorú sme si postupne vytvárali počas základného výskumu synchrónnej hydronymie jednotlivých povodí. Ďalšími zdrojmi historickej hydronymie boli mapy I., II. a III. vojenského mapovania, Špeciálna vojenská mapa z r. 1938 a Generálna vojenská mapa z r. 1949.

Centrálnym objektom nášho výskumu sa stala takmer 48 km dlhá Rajčanka prameňiacia východne od vrchu Strážov (1213 m n. m.) v katastri obce Čičmany a ústiaca do Váhu východne od Žiliny (pôvodne v obci Strážov). Väčšinu prítokov 359 km² veľkého povodia tvoria pravostranné prítoky z oblasti Lúčanskej Malej Fatry. Motiváciou hydronyma Rajčanka je nepochybne názov osady Rajec, ktorá sa prvý raz ako mesto spomína roku 1397. Prvá písomná zmienka sa však nachádza v listine z roku 1193, v ktorej kráľ Belo III. vytýčil hranice darovaného majetku pod názvom *Raich*. Staršími teóriami motivácie názvov Raj, Rajec a pod. sme sa zaoberali v príspevku na seminári v roku 2009 (pozri Krško, 2010). Podľa novších názorov niektorých onomastikov možno uvažovať o motivácii praslovanským apelativom *rajъ vo význame *vlhké, blatišté miesto*. Odvolávajúc sa na logické závery, obraz biblického raja je spojený s bujnou vegetá-

ciou. Geomorfologický profil oblasti Rajca by túto teóriu mohol potvrdiť. Najstaršie názvy Rajčanky však nevznikli z dnešného ojekonyma Rajec, prípadne z názvu doliny, ale z názvu mesta, pri ktorom rieka ústi do Váhu. Preto roku 1351 nachádzame prvý doteraz zaznamenaný zápis v podobe *aqua Zilna*, z roku 1507 máme k dispozícii zápis *mlyn na vodě Zilinie* (Varsik, 1990, s. 34). Prikláňame sa však k názoru, že väčšinou išlo o lokalizáciu ústia Rajčanky, preto dominantným motivantom bolo mesto Žilina. Strednú časť toku (v oblasti Rajeckých Teplíc a Rajca) sme zaznamenali na mape I. vojenského mapovania z r. 1783 v podobe dvojnázvu *Zsilinka vel Ragicz*. Pramenná časť v oblasti Čičmian býva nazývaná aj *Csicsmanka* (konkretuálna mapa Fačkova z r. 1801), *Csicsmanka patak* (konkretuálna mapa Čičmian z r. 1877). Zaujímavosťou je pravostranný prítok Rajčanky v katastri Čičmian, ktorý sme zaznamenali na mape III. vojenského mapovania, špeciálnej a generálnej mape pod názvom *Žilinská*. Motiváciou mu mohla byť príslušnosť doliny povodia Rajčanky mestu Žilina.

Najväčšie nejednotnosti v zápisoch na historických mapách sme zaznamenali v pramenných častiach tokov, ktoré neskôr dominovali ako názvy celého toku. Pramenná časť *Kuneradského potoka* (13,7 km pravostranný prítok Rajčanky) je označovaná ako *Bystrička* (motivácia prudkou, čistou vodou – pozri napr. Krško, 2008, s. 34 – 35; Krško, 2010), dolný tok je motivovaný blízkosťou obce Kunerad, a preto má podoby *Kuneradský potok*, *Kuneradská (voda)*, *Kuneradka*. Paralelným (severným) tokom *Kuneradského potoka* je *Stránsky potok* (podľa osady Stránske), ktorý je jedným ramenom západne od Kuneradu prepojený s *Kuneradským potokom*. Táto spojnica je napr. na katastrálnej mape Kuneradu r. 1951 pomenovaná ako *Svitačový potok*¹ (motiváciou je posesívny tvar terénnego názvu majiteľa menom *Svitač*). Názvy *Svitačový potok* však na špeciálnej a generálnej mape neoznačujú len tento spojovací tok, ale stredný tok juhovýchodne od Kuneradu (pramenná časť má spomínanú podobu Bystrička). Keďže podobu *Svitaczova* sme zaznamenali v konkretuálnej mape Kuneradu z r. 1855 aj pre dnešný *Hornolúčny potok* (druhostupňový pramenný prítok *Kuneradského potoka*) a v náčerte konkretuálnej mapy Kamennej Poruby (z r. 1799) je takto pomenovaný ľavostranný prítok Konštice, musíme lokalizovať toponymum *Svitačová* do strednej časti Kuneradského potoka, pravdepodobne medzi paralelné toky Stránskeho potoka a Konštice.

Pôvodné ojekonymum ako motivant hydronyma dochovávajú historické zápisu pravostranného prítoku Rajčanky pod súčasným názvom *Lesnianka* (z ojekonyma [Rajecká] Lesná, cez ktorú tok preteká). Pôvodný názov Rajeckej Lesnej (do r. 1948) bol však *Fryvald*, preto staršie podoby hydronyma boli *Frivaldski potok* (1882) a *Fryvaldský potok* (1938 a 1949). Terénny výskum uskutočnený r. 2004 potvrdil zaužívanú tamojšiu podobu *Fryvaldnianka*.

Pri komparácii najstarších získaných názvov odlišných od názvov z obdobia 20. storočia môžeme konštatovať, že staršie (dnes už nepoužívané názvy) boli motivované miestnymi terénnymi názvami, prípadne terénnymi názvami posesívneho typu obsahujúce an-

¹V internom materiáli Toky v správe OZ PV Piešťany sa *Svitačový potok* nazýva pravdepodobne *Spojár*.

toponymá majiteľov týchto objektov. Takto boli napr. pomenované potoky *Bročkov potok* (r. 1801 zapisaný ako *Brodecova* < TN **Brodecova*² < OM, *Brodec(a)*; potok *Korbelová* v roku 1879 bol motivovaný pôvodným TN, *Korbelova Zadnia* (< TN *Korbelova zadná < OM *Korbel(a)*; historické hydronymum *Korbelova Prednia* označovalo r. 1879 dnešný potok nazvaný *Zadná Oselná*. Pôvodný motivant z r. 1879 (TN *Korbelova zadná) sa musel nachádzať v doline vyššie ako TN *Korbelova predná, ktorá je dnes pravdepodobne totožná s dolinou *Zadná Oselná* a TN *Korbelova zadná je totožná s dnešným názvom *Korbelová*.

Súčasné hydronymum *Lučivný* malo podľa zápisu z roku 1850 podobu *Kováčová* (< TN *Kováčova < OM *Kováč*); názov potoka *Podkopný* (< TN *Kopa*) v minulosti motivovali TN *Lukáčova (< OM *Lukáč*) – zaznamenali sme podobu *Lukacsova* r. 1855, na katastrálnej mape Kuneradu z r. 1951 je však zapisaný v podobe *Žihľavý potok* – podľa porastu žihľavy; *Poluyský potok* (< ON *Poluysie*) bol v r. 1799 (*Tarnekova*) motivovaný dnes nedoloženým TN *Tarnekova (lúka a pod.), potok *Úplaz* mal r. 1801 podobu *Fillov Jarek* (< TN **Fillov(o)* < OM *Fillo*). Súčasný názov *Homôlka* (podľa TN *Homôlka*) mal r. 1801 názov vzniknutý proprializáciou apelatíva *potoky* (zapisaný je ako *Potoky*) – prítomnosť viacerých potôčikov dokazuje aj jeho nadradený tok nazvaný *Ráztoka*. Doklad synchrónneho názvu *Kýčera* (< TN *Kýčera*) z roku 1879 bol motivovaný miestom svojho ústia v lokalite *Tmavá* (dolina). Názov potoka *Podskalný* mal r. 1855 podobu *Za Vetyernim* a r. 1951 *Veterná* – podľa oronyma *Veterné*, v blízkosti ktorého tečie.

Cennými hydronymami v korpusе povodia Rajčanky sú názvy získané archívnym výskumom, ktoré označujú toku vo všeobecnosti nepomenované alebo vodohospodármí označené len technicky ako *prítok + názov nadradeného vodného toku* (napr. *prítok Lesňianky*). Tieto historické názvy sme excerptovali z katastrálnych a konkretuálnych máp obcí z povodia Rajčanky z 19. storocia. Porovnávaním diachrónnego stavu so súčasným hydronymickým názvoslovím tak získame nielen historickú podobu hydroným, ale analýzou ich motivácie môžeme nájsť aj pomenovania ich pôvodných motivantov – terénnych názvov, oroným a pod. Do skupiny historických názvov nepomenovaných v synchrónnej hydronymickej sústave povodia Rajčanky môžeme zaradiť názvy *Flaškový potok* (1855 *Flässkova*, 1882 *Floskova p.*, 1951 *Flaškový potok* – motiváciou bol TN *Flaškové* < OM *Flaška*, prípadne apel. *flaška* (podľa tvaru doliny); *Bohdanova* (1799 *Bohdanova* < TN *Bohdanova < OM *Bohdan*), *Trhanova* (1799 *Truhanova* < TN *Trhanova < OM *Trhan*); *Svitačová* – ľavostranný prítok *Konštice* (1799 *Svitacsova* < TN *Svitacová < OM *Svitač*); *Javorový potok* (1799 *Javorovy paták* – motiváciou bol porast javora pri jeho brehoch); *Dlhá* (1855 *Dlhá* – motiváciou bol dlhý tvar doliny); *Kamená* (1882 *Kamenná P.* – motiváciou bolo kamenisté podložie dna).

V závere môžeme konštatovať, že k zmene motivácie dochádzalo najmä v horných tokoch povodí, teda v častiach komunikačne najmenej ustálených, pretože tieto oblasti boli ľudom ľahko prístupné. Tieto hydronymá boli často motivované miestnymi dominantnými terénnymi názvami (oronýmami, toponymami), prípadne názvy vznikli proprializáciou apelativ charakteristických k týmto vodným úsekom – *ráztoka*, *potoky*, *statina* a pod.

²Hviezdičkou pri terénnom názve vyjadrujeme jeho predpokladanú (rekonštruovanú) podobu, pretože v dokladoch sme takéto toponymum nebolo zapisané.

Pramene a literatúra

- GMp. 50 Generálna mapa. (1949). M 1 : 50 000. Generálny štáb československé armády. Praha, 1949. (M-34, listy 98, 110)
- HIKANIKOVÁ, V.: *Hydronymia stredného povodia Váhu (Kraľovany – Nosice)*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2005. 140 s.
- JAKUBÍK, J.: *Vývoj vojenskej kartografie na území Slovenskej republiky*. Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied UMB, 142 s. ISBN 978-80-8083-901-7.
- KRŠKO, J.: *Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae)*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2005. 105 s. ISBN 80-8083-142-6.
- KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Hrona*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008. 351 s. ISBN 978-80-8083-6040-5, EAN 9788080836405.
- KRŠKO, J.: Niektoré slovenské hydronymá vo svetle novších interpretácií. Referát prednesený na seminári k životnému jubileu M. Majtána (14. 10. 2009). V tlači.
- Lip. – LIPSZKY, J. de Szedlcsna: *Repertorium locorum objectorumque Hungariae*. Budae, 1808.
- Lip.Mp. – LIPSZKY, J. de Szedlcsna: *Mappa generalis regni Hungariae*. Budapest 1806.
- PRÁVDA, J.: *Stručný lexikón kartografie*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2003. 234 s. ISBN 80-224-0763-1
- ŠpMp. 75 Špeciálna mapa. (1938). M 1: 75 000. Praha : Vojenský zeměpisný ústav v Praze, 1948.
- VARSIK, B.: *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prezentacie Maďarmi v 10. – 12. storočí*. 1. vyd. Bratislava : Veda 1990. 184 s. ISBN 80-224-0163-3.
- I. VM – I. vojenské mapovanie – Az első katonai felmérés. 1763 – 1785. Budapest : Arcanum, 2006 (DVD vydanie).
- II. VM – II. vojenské mapovanie – A második katonai felmérés. Budapest : Arcanum, 2006 (DVD vydanie).
- III. VM – III. vojenské mapovanie – A harmadik katonai felmérés. 1869 – 1887. Budapest : Arcanum, 2007 (DVD vydanie).

Prispevok predstavuje časť grantového projektu Grantovej vedeckej agentúry MŠ SR a SAV VEGA č. 1/0447/09 *Analyza synchronnej a diachrónnej hydronymic povodia Váhu*.

doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Fakulta humanitných vied UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica